

FORMULAIC COMPETENCE TEACHING

TURKISH AS FOREIGN LANGUAGE

Yabancı Dil Olarak Türkçede Kalıp Söz Edinci

Funda UZDU YILDIZ¹

Abstract

Formulaic competence, socio-cultural competence, discourse competence, linguistic competence, interactional competence and strategic competence are the constituent components of communicative competence. In order for communicative skills to develop during language learning, it is expected that there are inputs towards these components, all of which are to be interpreted by students. One of these competence components, formulaic competence consists of the expressions used as formulaic phrases, idioms, lexical frames, and collocations. The formulaic expressions should be specifically included in teaching as they take great importance in the verbal communication. Namely, the formulaic expressions fulfill a variety of functions during their utterance by the speaker and the conversational interaction between the speakers. By the help of these expressions, the speakers save time, create a shorter processing path to arrange the content, organize their discourse and meet the physical, emotional and cognitive necessities for the listeners. They are significant as for their capacity to include very much information of the speakers for the listeners. Having numerous functions in communication, presenting the contextual, functional and impact levels of the formulaic expressions as clearly and meaningfully to the students in teaching Turkish as a foreign language might accomplish teaching more effective. It is thought that it will be more beneficial to present the selected expressions on this purpose as verbal communication activities besides applying other components of competence in order to develop formulaic competence. This study provides information about the structure and function of the formulaic expressions that might be used to develop the instruction of formulaic competence among other constituent components of the communicative competence in teaching Turkish as a foreign language, and includes contextual and functional examples that may be used during the organization of the activities.

Key words: Formulaic expressions, formulaic competence, communicative competence, Turkish as foreign language.

Özet

Kalıp söz edinci, sosyokültürel edinç, söylem edinci, dilsel edinç, etkileşimsel edinç ve stratejik edinç iletişimsel edinci oluşturan bileşenlerdir. Dil öğrenimi sırasında iletişimsel becerilerin gelişebilmesi için bu bileşenlerin tamamına yönelik girdilerin olması ve öğrenci tarafından anlamlandırılması beklenmektedir. Bu edinçlerden biri olan kalıp söz edinci kendi içinde dilde kalıp olarak kullanılan ifadeleri, deyimleri, sözcüksel bileşimleri ve eşdizimliliği içermektedir. Bunlardan dildeki kalıp ifadeler sözlü iletişimde oldukça önemli oranda yer aldıkları için öğretimlerine ayrıca yer verilmelidir. Kalıp sözler hem konuşucu tarafından üretilişleri sırasında hem de karşılıklı etkileşim sırasında çeşitli işlevleri yerine getirirler. Konuşucuya zaman kazandırır, içeriği düzenlerken daha kısa bir işlem yolu yaratır, söylemi düzenlemesine yardımcı olur, dinleyicilerin fiziksel duygusal bilişsel gerekliliklerine cevap vermesini sağlar. Dinleyicileri için konuşucuya yönelik pek çok bilgiyi içerdiği için anlamlıdır. İletişimde bu kadar yoğun işleve sahip kalıp sözlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bağlam, etki ve işlev basamaklarının öğrenci açısından net ve anlamlı bir şekilde sunulması öğretimi daha etkili hale getirebilir. Bu amaçla seçilen sözlerin kalıp söz

¹ Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilim Bölümü Genel Dilbilimi Anabilim Dalı, funda.uzdu@deu.edu.tr

edincini geliştirmesi için diğer edinç bileşenlerine de yer vererek daha çok sözlü iletişim etkinlikleri şeklinde sunulmasının daha yararlı olacağı düşünölmektedir. Bu çalışma bu iletişimsel edinç bileşenlerinden kalıp söz edincinin yabancı dil olarak Türkçede geliştirilebilmesi için öğreticilere kalıp sözlerin yapısı ve işlev hakkında bilgiler sunmakta ve etkinliklerin düzenlenmesi sırasında kullanılabilir bağlam ve işlev örnekleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalıp ifadeler, kalıp söz edinci, iletişimsel edinç, yabancı dil olarak Türkçe.

Giriş

Dil öğreniminin farklı katmanlarının birbirlerini beslediği günümüzde kabul edilmiş bir gerçektir. Tek başına sözcüklerin, dilbilgisi kurallarının öğretimiyle ya da yalnızca belirli dilsel becerileri geliştirmekle dil öğrenmenin gerçektelemediği bunların yanında iletişimsel anlamda “dili kullanabilme” becerisine de sahip olunması gerektiği açık hale gelmiştir. Burada karşımıza çıkan iletişimsel anlamdaki dil kullanımı “ iletişimsel yeti” kavramını karşımıza çıkarır. “ İletişimsel yeti bir dil toplumu ile iletişim kurmak için gerekli bilgiler ve bunların kullanılması için gerekli becerilere sahip olma anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle dildeki göstergelerin değişik ortamlarda yerinde ve zamanında anlamlı olarak kullanılması gerekmektedir” (Aktaş, 2005, s. 90). Bilgilerin (sözcük, dilbilgisi kuralları vb.) iletişim durumunda karşılaşılabilecek diğer etmenlerle (bağlam, kültürel kodlar, toplumsal kullanımlar, stratejiler vb.) birleşerek yabancı bir dilde kullanılabilir olması dil öğreniminin gerçektelemesi olarak değerlendirilmektedir. Dil öğrenimine bakışta bu gelişmelerin etkisiyle ve dilbilim alanındaki çalışmaların katkısıyla ortaya “ iletişimsel edinç” kavramı çıkmıştır. Bu kavram farklı edinçleri de beraberinde getiren bir kavram olmuştur. Diğer edinçlerle birlikte farklı dönemlerde farklı bakış açılarıyla yorumlanarak çeşitlenip genişlemiştir. Son çalışmalarda (Celce-Murcia 2008’de) iletişimsel edincin bileşenlerinin neler olduğu ayrıntılı açıklamalarla daha da belirginlemiştir. Bu çalışmada iletişimsel edincin bileşenlerinden biri olan kalıp söz edincinin (formulaic competence) diğer bileşenlerle etkisi de göz önünde bulundurularak, yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde geliştirilmesi üzerinde durulacaktır. Bu amaçla çalışmanın kuramsal bölümünde iletişimsel edinç ve kalıp söz edincine, kalıp sözlerin özelliklerine ve işlevlerine değinilecektir. Ardından yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kalıp söz edincinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerisi geliştirilerek, öğreticilere önerile sunulacaktır. Kuramsal bilgilerin toplanmasında ilgili kaynaklar esas alınarak yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “ araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsadığı” (Yıldırım ve şimşek, 2013:217) için doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır.

1. İletişimsel Edinç ve Kalıp Söz Edinci

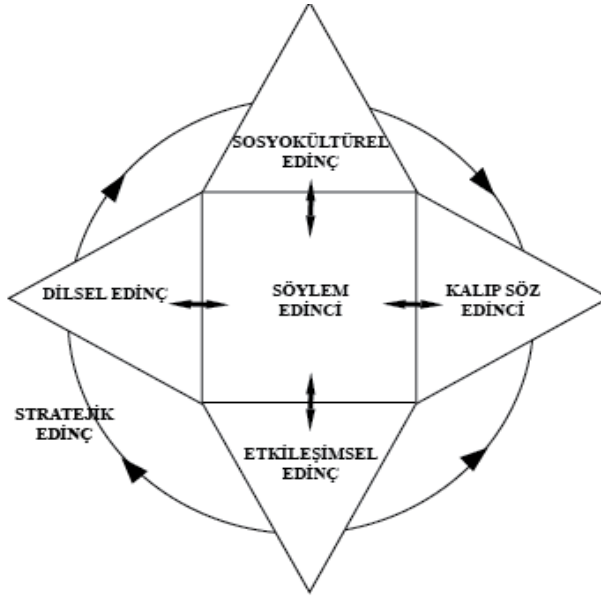
1. 1. İletişimsel Edinç

Chomky’nin “ edinç” kavramının dil kullanımı bilgisini açıklamadığı düşünçesiyle Hymes (1972), dilin sosyal faktörlerden bağımsız olarak kullanılamayacağı iddiasını ve dil ediniminde toplumdilbilimsel faktörlerin yani bağlama uygun dil kullanımı bilgisine de ihtiyaç olduğu fikrini ortaya atmıştır. Bu fikirlerle ortaya çıkan iletişimsel edinç kavramı dil öğreniminin de gerçekteleme koşulu olarak günümüze kadar geçerliliğini sürdürmektedir. Bagaric (2007, s. 94), iletişimsel edinci, iletişim kurmak için gerekli olan bilgiler şeklinde tanımlamıştır. Chomsky’den farklı olarak dilin yapısal özelliklerinin ve edinimin bağlamdan bağımsız ele alınamayacağı görüşü “ iletişimsel edinç” kavramının şekillenmesini sağlamıştır (Celce-Murcia, 2008, s. 42). İletişimsel edinci oluşturan edinçlerin neler olduğu seksenlerden günümüze değişimler göstermiş ve daha ayrıntılı alt

bileşenlerin olduğu belirlenmiştir. Cummins (1980, s. 177), iletişimsel edinci kişilerarası temel iletişim ve bilişsel/akademik dilde uzmanlık olarak iki temel bileşen olarak ele almıştır. Canale ve Swain (1980, s. 29-30) iletişimsel edinç çalışmalarını incelemiş ve üç temel bileşen olarak ele alınmasını uygun görmüşlerdir: dilbilgisel edinç, toplumdilbilimsel edinç ve stratejik edinç. Ardından bunlara söylem edincini de eklemişler ve dördü bir bileşen oluşturmuşlardır.

Celce-Murcia (2008, s. 45) öncesinde yapılmış çalışmaları göz önünde bulundurarak yeni bir model oluşturmaya çalışmıştır. Oluşturdukları yeni modelde önceki modellerden farklı olarak kalıp söz edincinin (formulaic competence) eklendiği görülmektedir. İletişimsel edinç bileşenlerinin bağlantılarını aşağıdaki biçimde sunmuştur.

Şekil 1: İletişimsel edincin yeni bileşenleri ve sunumu (Celce-Murcia, 2008:45)

Merkezde yer alan söylem edinci diğer edinçlerin ilişki içinde buldukları temel edinç olarak görünmektedir. Çevresindeki diğer dört edinç (sosyokültürel edinç, dilbilgisel edinç, etkileşimsel edinç ve kalıp söz edinci) birbirleriyle yine söylem edinci üzerinden ilişki kurmakta ve en dışta yer alan stratejik edinç ile birleşerek iletişimsel edinci oluşturmaktadır.

Celce-Murcia (2008, s. 46-51) iletişimsel edinç bileşenleri ve bu bileşenlerin alt bileşenlerine ilişkin ayrıntılı başlıklandırmayı aşağıdaki biçimde oluşturmuştur.

Tablo 1. İletişimsel Edinç Bileşenleri ve Alt Bileşenleri

Edinç Bileşenleri	
1. Sosyokültürel edinç	1.1. Toplumsal/bağlamsal etkenler 1.2. Biçimsel uygunluk 1.3. Kültürel etkenler
2. Söylem edinci	2.1. Bağlıklık

	2.2. Gösterim
	2.3. Bağdaşıklık
	2.4. Metnin genel yapısı
3. Dilsel Edinç	3.1. Sesbilimsel
	3.2. Sözcüksel
	3.3. Biçimsel
	3.4. Sözdizimsel
4. Kalıp Söz Edinci	4.1. Kalıplar
	4.2. Eşdizimliler
	4.3. Deyimler
	4.4. Sözcüksel Çerçeveler
5. Etkileşimsel Edinç	5.1. Söz eylem edinci
	5.2. Karşılıklı konuşma edinci
	5.3. Sözel olmayan iletişim edinci
	5.3.1. Beden dili
	5.3.2. Uzaklık
	5.3.3. Temas
	5.3.4. Dilsel olmayan sözceler
6. Stratejik Edinç	6.1. Bilişsel
	6.2. Üstbilişsel
	6.3. Bellek
	6.4. Kazanım
	6.5. Oyalama
	6.6. Kendini yansıtırma
	6.7. Etkileşime girme
	6.8. Sosyal

Bu çalışmada ele alınan kalıp söz edincinin söylem edinciyle doğrudan, diğer edinçlerle söylem ve stratejik edinç aracılığıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu iletişimsel edinç bileşenlerinin birbirlerinden tamamen ayrı olarak değerlendirilemeyeceği sonucunu da ortaya çıkarır.

1. 2. Kalıp Söz Edinci

Celce-Murcia, (2008) iletişimsel edinç altında yer alan her bileşeni ayrı başlık olarak ele almış ve son olarak kalıp söz edinci başlığını açmıştır. Diğer iletişimsel edinç önerilerinden daha kapsamlı olan Celce-Murcia'nın (2008, s. 47-48) çalışmasında kalıp söz edincini kalıpların, eşdizimlilerin, deyimlerin ve sözcük öbeklerinin oluşturduğu belirtilmektedir.

Kalıp söz edinci, dilsel edinçten farklı, iletişimsel işlevler ve etkiler açısından daha kapsamlı bir bileşendir. Bu nedenle son çalışmalarda ayrı bir edinç olarak ele alınmıştır. Dilsel edinçte daha çok dile yönelik bilgiler yer alırken kalıp söz edincinde dil birimlerinin birlikte tek bir işlev için kullanımları görülmektedir. Bu edincin gelişimi diğer edinçlerle birlikte iletişimsel edincin gelişimini de beraberinde getirir.

Celce-Murcia (2008, s. 48) kalıp söz edincinin önemini Hunston (2002)'den yaptığı "Akıcı olarak konuşabilen bir dil konuşucusu dilsel bilgisini kullanabildiği kadar hedef dile ilişkin kalıp söz bilgisini de sistematik olarak kullanmaktadır" şeklindeki alıntıyla vurgulamaktadır. Burada karşılaşılan işlevlerden biri akıcılık olarak belirtilmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde belirtilecek olan kalıp sözlerin işlev ve özelliklerinde öne çıkan işlevlerden biri de akıcılık olarak belirtilmektedir. Bunun yanında kalıp söz edinci

gelişmiş olan bireylerin iletişimlerinde daha hızlı olduğu ve bilgiyi düzenlemede daha seri işlemler yapabildiği ifade edilmektedir.

2. Kalıp Sözler, Özellikleri ve İşlevleri

Kalıp söz, kullanım yerleri belirli olan ve iletişimde bir bütün olarak değerini bulan söz ya da söz öbekleri olarak değerlendirilebilir. Alanyazınında terimsel anlamda tam bir uzlaşma sağlanmamış olmakla birlikte kalıp söz terimi daha etkin kullanılmaktadır. İngilizcede formulaic expressions terimiyle kullanılan bu dilsel birim için ayrıca formulaic sentence (Wray,2002), formulaic language (Conklin and Schmitt, 2012), formulaic sequence (Schmitt, 2004), formulaic speech (Ellis, 1983) terimleri de kullanılmaktadır. Terimler açısından farklı adlandırmaları olsa da söz edilen birim için “formulaic” kullanımı kabul görmektedir. Bu çalışmada ilgili birim için “kalıp söz” terimi kullanılmıştır.

Kalıp sözlerin tanımlanmasında dilbilgisel birimlerin sınırları içinde kalmaması nedeniyle bir bulanıklık (fuzzy) ve zorluk olduğu çalışmalarda dile getirilmektedir. Bu nedenle de kalıp söz kendi başına bir birim olarak kabul edilerek tanımlanmaktadır. “Önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsediği sözleri sunarak iletişim kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir” (Gökdayı, 2008, s. 106). Bu dil biriminin özellikleri Fernandez Parra (2008, s. 53)’da şöyle sıralanmaktadır:

- parçaları önceden kurulmuş, bir araya getirilmiştir
- kalıplaşan sözcükler anlamlarından tamamen ya da kısmen uzaklaşmıştır
- gelenekselleşme sergiler
- bileşik sözcüklerin değişimi sınırlılık gösterir
- sözcük dizilimi belirli oranda sabitlik sergiler

Tanımları ve özellikleri bu şekilde betimlenen kalıp sözleri Fernandez Parra (2008, s. 53) tümcesel ve tümcesel olmayan olarak ayırır. Tümcesel için atasözleri, sloganlar, deyişler, özlü sözler, dualar, emirler, bildirimler, klişeler, toplum kalıpları, teklifler örnek verilmiştir. Tümcesel olmayanlar için variable (değişkenlik gösteren) ve invariable (değişkenlik göstermeyen) ayrımı yapılmıştır. Değişkenlik göstermeyenler alıntı kalıplardan, deyimlerden, karşılaştırma yapılarından ve diğer değişmez ifadelerden söz edilmiştir. Son olarak da değişkenlik gösteren ifadelerin değişme durumları verilmiştir. Burada da söz edildiği gibi kalıp sözlerle ilgili özelliklerden biri “değişme” dir. Schmitt (2005, s. 20-28) bu değişkenlikleri dilbilgisel, sözcüksel, deyimsel, sözcüksel bulanıklık başlıklarıyla inceleyerek kalıp sözlerin temel değişkenlik özelliklerine değinmiştir. Bu değişkenlik özellikleri kalıp sözleri diğer kalıplaşmış dil birimlerinden özellikle de deyimlerden ayıran temel özellik olarak görülebilir. Ayrıca deyimlerden farklı olarak kalıp sözler bir eylemin yansımasından çok iletişimsel özelliği etkinleştiren dilsel birimler olarak da görülebilir.

Dil öğreniminde kalıp sözler önemli bir unsurdur. Conklin and Schmitt’in belirttiğine göre (2012, s. 46) günlük söylemlerde kullanılan ifadelerin üçte birinden daha fazla oranda kalıp sözleri kullanıldığı çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur (Oppenheim 2000, Erman and Warren 2000, Foster 2001, Rayson 2008). Bu kadar sık kullanımı olan sözlerin dil öğretiminde önemli olması iletişimde çok kullanışlı olmaları ve birden çok faydayı aynı anda sağlamalarında da kaynaklanmaktadır. Schmitt ve Carter (2004) bu amaçları aşağıdaki gibi sıralamışlardır:

- Bir düşünce ya da mesaj ifade etme
- İşlevler gerçekleştirme
- toplumsal birlik ifade etme
- hassas ve anlaşılmaz bir durumdaki özel bilgiyi işleme
- söylem düzenlenişini belirtme

Bu amaçlardan söz eden Schmitt ve Carter listeye bir fayda daha eklerler: “dil kullanıcılarının daha akıcı olmasına yardım eder” (Schmitt and Conklin, 2012, s. 46). Bir ya da birden çok sözün bir araya gelip iletişimsel değer kazanmasıyla kalıplaşan kalıp sözler bilişsel süreçte söz ve kullanım değeri eşleşmesini daha hızlı gerçekleştirebilirler. Bu eşleşmenin hızının kullanımdaki hıza da yansıtacağı düşünülebilir. Wray, kalıplaşmış sözlerin işlevlerinden iki madde de söz etmektedir (2000, s. 475-476):

- İşlemlerde çaba tasarrufu
- Etkileşimsel işlevler başarma

Bu maddelerde yer alan alt işlevleri ve özelliklerini aşağıdaki tablolarda göstermiştir.

Tablo 2. İşleme çabasındaki tasarrufta kalıp sözlerin işlevleri

İşlev	Etki	Tür
İşlemi kısa kesme	Üretimin hızının ve akıcılığını artırma	-Standart ifadeler (aralıklı ya da aralıksız) -uzlaşmış anlamlardaki standart göndergesel ifadeler
Zaman kazanma	Akıcılık için araçlar, ritm ve vurgu Dönüşlerle zaman kaybetmeden zamanı planlama	-temel anlamdaki standart ifadeler -doldurma sözler -söz alma-cevap verme -söylem biçimi belirticileri -önceki girdilerin tekrarları
Bilginin düzenlenişi	Hatırlanması başka bir şekilde mümkün olmayan bilgiye ulaşmayı sağlama	-ipuçları -öğrenme için gereken uzunlukta bir metin -tekrarlama

Tablo3. Sosyal etkileşimde kalıp sözlerin işlevleri

İşlev	Etki	Tür
Diğerlerinin (diğer konuşucu veya dinleyiciler) yönlendirilmesi	Fiziksel, duygusal ve bilişsel gerekliliklere cevap verme	-emirler -öneriler -nezaket belirticileri -pazarlık vb.
Kimlik ayrılığı belirtme	Ciddi tavır takınma Kalabalıktan ayrılma	-hikâyeleme becerisi -söz alma -kişisel üslup

Grup kimliği belirtme	Tüm üyeler Hiyerarşik yerleşme (onaylama ve yargılama)	-aidiyet belirten sözler -tezahüratlar -sözlerin kurumsal biçimleri. -ritüeller -atasözleri -tehditler -teklifler -hitap biçimleri -lafı dolandırma vb.
-----------------------	--	---

Bu işlevleri iletişimde konuşucu ve dinleyen açısından birlikte ele alan Wray aşağıdaki şekilde bu işlevleri birlikte değerlendirmiştir:

Şekil 2: Konuşucuya faydaları açısından kalıp sözlerin rolleri

Bu işlevlerden konuşucu ve dinleyici için ortak olan fayda “söylemin düzenlenişi ve düzenlemenin belirtilmesi” olarak gösterilmektedir (Wray, 2002,s. 478).

3. Yabancı Dil olarak Türkçede Kalıp Söz Edincinin Geliştirilmesi

Kalıp sözlerin hem sosyal etkileşim işlevlerinde hem de konuşucu açısından faydalarında belirtildiği gibi söylemi şekillendiren düzenleyici etkisi önemlidir. Bu etkiler iletişimsel edincin diğer alt başlıklarında yer alan sosyokültürel, söylemsel ve etkileşimsel edincilerle de doğrudan ilişkisini göstermektedir. Bu bakımdan iletişimsel edincin önemli bir aşaması kalıp sözlerin öğretimiyle mümkün hale gelmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde iletişimsel edincin oluşmasında kalıp sözlerin etkisi diğer pek çok dilde olduğu gibi yadsınamaz önemdedir. Bu nedenle öğretim

etkinliklerinin iletişimsel edince katkı sağlaması için kalıp söz edincini de geliştirecek yönde oluşturulması öğretimi daha etkili hale getirecektir.

“İletişim sırasında hatırlanması, söylenmesi ve algılanması kolayca gerçekleşen, dil kullanıcılarını her an orijinal sözler bulma çabasından kurtaran, toplum içinde karmaşık durumlarda kişilere kolaylık sağlayan, mesajın daha açık biçimde iletilmesine yardımcı olan, yanlış anlama olasılığını en aza indirgeyen, toplum içinde davranışları düzene sokmayı ve nezaket kurallarına uymayı sağlayan, iletişim kanallarının açık kalmasına yardımcı olarak insanlar arasında iletişim kurulmasına yardımcı olan ve kültürel aidiyeti güçlendiren kalıp sözlerin yabancılarla öğretilmesi, en azından sözcüklerin öğretilmesi kadar önemlidir” (Gökdayı,2016:388).

Kalıp söz edinci de diğer edinç bileşenleri gibi tek başına değil diğer bileşenlerle ilişkisi çerçevesinde ele alınmalıdır. Celce-Murcia (2008, s. 45)'de bulunan şemaya da bakıldığında kalıp söz edincinin özellikle söylem edinci ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak bu diğer edinçlerle ilişkisi olmadığı anlamına da gelmez. Söylem edinci merkezde olduğu için diğer tüm edinçlerle doğrudan bağlantılıdır. Bu da kalıp söz edincinin söylem edinci bağı ile de olsa diğer bileşenlerle ilişki içinde olmasını sağlar. Bu sebeple kalıp söz edincini geliştirmek için tüm bileşenler birlikte ele alınmalıdır. Yapılacak öğretim etkinliklerinde kalıp söz edinci geliştirilirken tüm bileşenlere yönelik girdi sağlanmalıdır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kalıp söz edincinin geliştirilmesi için yukarıda belirtilen işlevler ve ilişkiler göz önünde bulundurularak farklı bildirişim konularına yönelik olarak etkinliklerin tasarlanabilmesi için taslaklar sunulacaktır. Bildirişim konularına göre Türkçede kalıp sözlerin kullanımını gösteren Demir, Uzdu Yıldız'ın (2016) “Yabancı Dil Olarak Türkçede Bildirişim Konularına Göre Kalıp Sözler” adlı çalışmalarından bağlam ve kalıp söz birliktelikleri için yararlanılabilir. Taslaklarda belirtilen bağlam ve diğer edinç bileşenleri düzeylere, temalara göre öğreticiler tarafından farklı girdilere dönüştürülerek kullanılabilir. İletişimsel işlevler göz önünde bulundurularak algısal becerilerden dinleme becerisi ile girdiler oluşturulup üretimsel becerilerden konuşma becerisi ile kalıp söz edincinin geliştirilmesinin desteklenebileceği düşünülmektedir. Bu amaçla örnek taslak oluşturulabilecek bildirişim konularından biri “yarışma” olarak seçilmiştir. Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesinde (2013, s. 50) belirtilen dil öğrenim amaçlarına bağlı kişisel, kamusal, mesleki, eğitsel alanların tamamında yer alabilecek; dış kullanım bağlamı anlatım kategorilerinden olaylar başlığı altında yer alan oyunlar ve yarışmaların, eylemler başlığından spor ve oyunlar kategorisinde yer alabilecek bir bağlam örneği seçilerek kalıp söz edincini geliştirmeye yönelik etkinlik tasarımı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamın bileşenleri Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi bildirişim konularından spor içinde ayrıntılı sunulmuştur.

- Spor
- ✓ Mekanlar: Oyun Sahası, Spor Sahası, Stadyum
- ✓ Kuruluş ve Organizasyonlar: Spor, Takım Kulüp
- ✓ Kişiler: Sporcular
- ✓ Nesnelere: Bilet, Top
- ✓ Olaylar: Yarış, Maç
- ✓ Eylemler: Maç İzlemek, Spor Türü, Yarışa Katılmak, Kazanmak, Kaybetmek, Geri Çekilmek

Bağlam: bir spor karşılaşması (futbol, basketbol, tenis vb.) öncesi, sırası ve sonrasında antrenörün sporcu ya da sporculara olan konuşması dilsel düzenlemeyi belirleyecek bağlamı oluşturur.

Tablo 4. Yarışma bağlamında kalıp söz edincinin diğer edinçlerle ilişkisi, işlem ve işlevleri

Edinç Bileşenleri	İşlem	İşlev
Sosyokültürel edinç	Yarışmada antrenör ve yarışmacı arasında kibar ve motive edici bir dil ile ölçünlü dil kullanarak.	-Duygusal/fiziksel gerekliliklere cevap niteliğinde (motive etme ve heyecanı kontrol amaçlı)
Dilsel edinç	Sen-den kaynaklı uyumlar, emir kipi.	-Üretimin hız ve akıcılık bakımından niteliği
Kalıp söz edinci	Göreyim seni, tam isabet, sağlık olsun, canın sağ oldun, parayla değil sırayla, aferin, dikkat, dikkatli ol.	-Onaylama/yargılama gibi tutumlarla söylemi düzenleme
Etkileşimsel edinç	Kaybettin yerine sağlık olsun, bir dahaki sefere kazanırsın yerine parayla değil sırayla.	
Söylem edinci	Karşılıklı konuşma bağlamında sen gönderimi, söylemi yapılandırıcı öğeler.	

Yukarıda bağlamı, sosyokültürel, dilbilgisel, kalıp söz ve söylemsel edinci belirtilen etkinlik tasarımı ve bildirişim konularına yer verilen herhangi bir spor etkinliği üzerinden materyal tasarlanabilir. Bu tasarımın daha çok dinleme becerisi ile sunulması iletişimsel edinci oluşturan diğer bazı edinçlerin de görülmesini sağlayabilir. Dinleme becerisi olarak tasarlanıp sunulan etkinlikte dil kullanımına ve söylem yapılarına dikkat çekilerek sorular ve yönlendirmelerle tüm iletişimsel edinç bileşenleri göz önünde bulundurulmuş olur. Bildirişim konuları içinden uygun bağlamlar iletişimsel edinç bileşenlerine göre düzenlenerek başta kalıp söz edincine ve diğer edinçlere yönelik öğretim etkinlikleri düzenlemek mümkündür. Bu sayede yalnızca dilbilimsel edinç ile sınırlı kalmadan iletişimsel edinci oluşturan diğer edinçlere de yer verilmiş olur. Bu amaçla taslak oluşturulabilecek diğer bir bildirişim konusu “yardım isteme/yardım etme” olarak seçilmiştir. Yardımlaşma konusunda bağlam bir ofiste çalışanların birbirlerinden yardım istemesi üzerine kurulabilir. Bu bağlamda kalıp söz edincini geliştirebilmek için yukarıdaki taslakta da belirtilen kalıp söz edincinin diğer edinçlerle ilişkisine, iletişim sırasında yapılan işleme ve kalıp sözlerin işlevine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 5. Yardımlaşma bağlamında kalıp söz edincinin diğer edinçlerle ilişkisi, işlem ve işlevleri

Edinç Bileşenleri	İşlem	İşlev
Sosyokültürel edinç	Çalışanlar arasında samimi ve kibar bir şekilde yardım isteme/etme amaçlı dil kullanımı.	-Duygusal gerekliliklere cevap verme (nezaket, rica gibi)
Dilsel edinç	İstek ve rica bildiren yapılar, sözbilimsel sorular.	-İletişimin akıcılığı sağlama
Kalıp söz edinci	Rica etsem, yardımcı olabilir misin?, ne demek?, elimden geldiğince, lafı mı olur?, zahmet olmazsa, ne zahmeti, sağ ol, yok canım ne zahmeti gibi kalıp sözlerin	

	kullanımı.	-Söylemi düzenleme
Etkileşimsel edinç	Yardım isteme sırasındaki ses tonu, beden dili kullanımı ve teşekkür bildirme.	
Söylem edinci	Rica söylemi, teşekkür ve karşılığında retorik sorularla cevap söylemi.	

Bu bağlam etkinliğinin düzenlenişinde girdi oluşturulurken etkileşimsel edinçte belirtilen işlemin öğrencilere sunulabilmesi için izleme etkinliği olarak oluşturulması önerilebilir. Dil kullanımının böyle bir bağlam ve kalıp söz kullanımında temel belirleyici olduğu ve bunun diğer iletişimsel becerilerle de desteklediği bu sayede gösterilebilir. Bildirişim konularından seçilecek bağlam belirleyici konulara göre benzer taslaklar hazırlanarak farklı becerilerle öğrencilere sunulabilir. Materyalin tasarımı ve düzenlenişi öğrenci grubunun ihtiyaçlarına göre düzenleneceğinden düzeye göre bir sınırlandırma yukarıdaki taslaklarda belirtilmemiştir. Öğreticiler her düzey için dil kullanım sınırlılıklarını bağlı olarak düzenlemeleri yapabilirler.

Sonuç

Dil öğretiminin etkili ve işlevsel olabilmesi etkinliklerin iletişimsel anlamda ihtiyaçlara cevap verebilecek biçimde oluşturulmasıyla daha mümkün hale gelebilir. Sınıf içi uygulamaların kalıp söz edincini geliştirebilmesi için kalıpların bağlamdan bağımsız olmaması ve diğer edinç bileşenlerinden ayrı olarak değerlendirilmemesi gerekir. Bu dil birimi herhangi bir sözcükten ya da herhangi bir dilsel birimden daha sıklıkla kullanıldıkları dolayısıyla da daha yoğun iletişimsel değer taşıdıkları için öğretime de ayrıca önem verilmesinin yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler için önemli olacağı düşünülmektedir. Sözlü dilde iletişimin neredeyse üçte birden daha fazla kısmını içeren kalıp sözlerin edincini geliştirebilmek için etkinliklerin de daha ağırlıklı olarak dinleme ve konuşma becerisi olarak düzenlenmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu sözlerin konuşucu ve dinleyici açısından işlevlerinin bilinmesi öğrenci için daha anlamlı bir biçimde algılanmasına olanak tanıyacaktır. Assassi ve Benyellesi'nin (2016) kalıp sözlerin İngilizce öğrenen Arap öğrencilerin iletişimsel edincine olumlu etkisini göstermeyi amaçladıkları çalışmalarında da iletişimsel edinç için gerekliliğinden söz etmiş; iletişimsel olarak daha etkili olabilmeleri için öğretmenler ve öğrenciler tarafından iletişimsel işlevlerle öğretim içeriğinin geliştirilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Gökdayı'nın da belirttiği gibi "Yabancılara Türkçe öğretenler, öğrencilerin düzey, ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda önceden planlama yaparak ve çeşitli yöntem ve teknikleri kullanarak sözcük ve kalıp söz öğretimini gerçekleştirmeye çalışmalıdır" (2016, s. 393). Öğretilecek kalıp sözlerin belirlenmesinde öğrenci ihtiyaçları ve düzeyi göz önünde bulundurularak bildirişim konularından seçilen bağlamlara uygun düşen sözler için öğretim öncesinde öncelikle işlem ve işlev basamaklarının belirlenmesi ardından etkinliklerin düzenlenmesi hem öğretmenlerin daha sistemli bir yaklaşımla içeriği hazırlamalarına hem de öğrencilerin farkındalıklarının arttırılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Kalıp sözlerin öğretiminde örnek olabilecek farklı türdeki etkinliklere yer veren Yılmaz ve Ertürk Şenden "Kalıp sözleri günlük iletişim dilinde aktif bir şekilde kullanan yabancılar, hedef topluma karşı aitlik ve farkındalık duygusu oluşturarak etkili bir iletişim sağlarlar" (2014, s. 61) diyerek farkındalığın önemine de ayrıca değinmişlerdir. Sonuç olarak iletişim kurmak için gerekli olan bilgilerden biri kalıp söz edinci olarak düşünüldüğünde bu edincin yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler için geliştirilmesi gereken alanlardan biri olduğu görülmektedir. Bu geliştirme kalıp sözlere yönelik "neden?" ve "nasıl?" kullanıyoruz sorularına cevap verebilecek bağlamlarla ve dil kullanımlarıyla gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Aktaş, T. (2005). Yabancı dil öğretiminde iletişimsel yeti. *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 89-100.
- Assassi T., Benyelles R. (2016). Formulaic language for improving communicative competence. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 7(2), 163-176.
- Bagarić, V. (2007). Defining communicative competence. *Metodika*. 8(1), 94-103.
- Brown, H. D. (2014). *Principles of Language Learning and Teaching. A Course in Second Language Acquisition*. USA: Pearson
- Canale, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. In: Richards and Schmidt, R. (eds). *Language and Communication*. London: Longman, 2-27.
- Canale M., Swain M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1, 1-47.
- Celce-Murcia, M. (2008). Rethinking the role of communicative competence in language teaching. In *Intercultural Language Use and Language Learning. Springer Netherlands*, 41-57.
- Celce-Murcia M., Dörnyei Z., Thurrell S. (1995). Communicative competence: a pedagogically motivated model with content specifications. *Applied Linguistics*, 6(2), 5-35.
- Conklin K., Schmitt N. (2012). The processing of formulaic language. *Applied Linguistics* 32, 45-61.
- Cummins, J. (1980). The cross-lingual dimensions of language proficiency. Implications for bilingual education and the optimal age issue. *TESOL Quarterly*, 12(12), 175-187.
- Demir M., Uzdu Yıldız F. (2016). Yabancı dil olarak Türkçede bildirişim konularına göre kalıp sözler. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-28.
- Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi Öğrenim, Öğretim ve Değerlendirme*. (2013). Avrupa Konseyi/Modern Diller Bölümü. (İkinci Baskı) Almanya: telc GmbH.
- Dogancay, S. (1990). Your eye is sparkling: formulaic expressions and routines in Turkish. *Penn Working Papers in Educational Linguistics*, 6(2). Eric Document: ED335938.
- Ellis, R. (1983). Formulaic speech in early classroom second language development. *Eric Document*: ED275141.
- Fernandez- Parra, M.A. (2008). Translating formulaic expressions in instruction manuals: A corpus study. *Newcastle Working Papers in Linguistics*, 14, 51-60.

- Gökdayı, H. (2016). Yabancılara Türkçe öğretiminde sözcük öğretimi ve kalıp sözler. *TURKISH STUDIES-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN 1308-2140, 11 (19), 379-394.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig* 44, 89-110.
- Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. in J. B. Pride and Holmes (eds) *Sociolinguistics. Selected Reading*. Harmondsworth: Penguin, 269-293.
- Schmitt, N. (2005). Formulaic language: Fixed and varied. *Estudios de Lingüística Inglesa Aplicada* 6. 13-39.
- Schmitt, N., Carter, R. (2004). Formulaic sequences in action: An introduction. *Formulaic Sequence*. John Benjamins: Amsterdam, 1-22.
- Wray, A. (2000). Formulaic sequences in second language teaching: principle and practice. *Applied Linguistics*. 21(4), 463-489.
- Yıldırım A., Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz F., Ertürk Şenden Y. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kalıp Sözlerin Etkinliklerle Öğretimi. *Asya Öğretim Dergisi Sayı 2(1)*, 53-63.